

SZENTIVÁNI MIHÁLY

*Gyaloglat
Erdélyben*

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST 1986

(mert valónak igen hazug lenne) nem unok leírni: „Ezen sasos tábla megrontója kitudódik, a törvény szerént akasztófával fog megbüntetni. Felállítottott Kontság Ignác nótárius által 26-án augusztusban, 1836. esztendőben.” Nyolcórai gyaloglat után a fenyves változatlan szépségei közt egyszerre a legfestőibb tájék nyílék meg előttem.

Gyergyó*

„Gyergyó, Csik, Háromszék és a Barca egy szakadatlan heglánc által elválasztvák Erdély több részeitől. Gyergyó ezen havaselvei részeknek északi végzetét teszi. Az udvarhelyszéki, marosszéki, Torda vármegyei, moldvai és csíki havasok által körülkerítve, mintegy külön országocskát képez. Havasaival együtt jó darab helyet foglal be, de ezen helynek csak kis része van művelve. Régen csak azon kerek tér, hol a kilenc szabad székely helységek fekszenek, volt művelve, de most a havasok közt több új telepek egész falukká szaporodtak, mint alább bővebben látandjuk. A még eredeti állapotban létező helyek fenyővel borítvák; egykor hihetőleg egész Gyergyót ezen festőileg szép, de nem áldott tartományra mutató fa neme bírta; a felszaggatott része maig is oly természetű, mint minden vidék, hol a fenyő honos. Lége éles, tiszta, metsző hideg: de ha meleg van, rekkenő, földé silány.

Gyergyó regényes tájainak száma végtelen, mint a havasok szépségeinek általában. Legismertebb, bár nem legszebb – mert mi ér föl a havasok szépségével tájképi tekintetben? – a kerek tér. A havaselvei, úgymond gyergyói, al- és felcsíki, kézdi, orbai, sepsi, barcasági szép terek ismeretesek. Köztök legkisebb, de véleményem szerint – melyben azonban sokan nem fognak osztozni – éppen azért legszebb a gyergyói.

Ez egy két és fél mérföldnyi átmérőjű róna; a közepén

tükörsima, szélein felhajló tányérkerekség, változatos hegyektől s a gyönyörű fenyő millió sudaraitól és hangáitól szegélyezve, kellős közepén áthatítva Erdély reményétől, az itt még kis, de szemlátomást növe, a hazafi keblet merész álmakra s a gondolkozó fejet nagy gondolatokra felszólító Marostól, becsillagozva az egyszerre látszó kilenc, népes, csinos, élénk és szabad faluktól. Én midőn először látám, éhes voltam és bágyadt; a nap hanyotlott már, s még nem tudtam: ki fogadandja hajlékába az ismeretlen vándort? nem tudtam: mi vár reám itt, hol nincs többé rokonom, barátom, vagy bár aki nevemet hallotta volna valaha? De a pillanat mindent elfelejtete; addig néztem a szép tájat, míg az éj sötéte megirigyelé élvemet.”

A 2 és 1/2 mérföldnyi átmérőjű tányérkerek tér, kereken vadon szép fenyvesektől szegélyezve, a Maros itt még kis, de gondolkozó főnek igen érdekes folyamától keresztülhasítva kilenc egyszerre látszó nagy falukkal elhintve s fősvény vetésekkel beterítve, hazánk egyik legszebb vidékét képzni nézni. Tere a havasokon túli Székelyföld híres öt (gyergyói, al- és felcsiki, kézdi, orbai és sepsi) síkok közt legkisebb, de izletemre részint éppen ezért legszebb. De mily szép, oly silány.

Termékei közt a rozs említhetőbb. Ez, mint a gyergyóiak mondják, jó művelés után jól terem, de hol és mi nem terem jó művelés után? Az ő legbővebb termésű éveiket hazánk más részeiben a krónikákba följegyznék. Búza is megterem, de gazdaságosabbnak tartják Kézdivásárhelyről venni s helyette rozsot termesztetni. Aratás náluk is Margit-nap körül esik. Törökbúza nem termesztetik, veteményök nemigen bő, szőlőről szó sem lehet.

Veteménnyel és gyümölcscsel Maros- és Udvarhelyszékek látják el, de bár ezen cikkek igen kelendők, sőt nyereségesek, mégis igen szűk mértékben üzetik velök a kereset. Ennek okául a havasi hosszú és terhes utat

vetik. Milyen kis akadályok lehetnének az ilyesek, ha magunkban nem lenne a nagyobb! Gabonával nagyobbára Háromszékről élnek, de egy idő óta erősen rákaptak a moldvai gabnára, nemcsak ők, hanem a Moldva- s Oláhország széleire közel eső lakosok általában, s ez méltó figyelemre nálunk, hol a gabnatermesztés – mondhatni – egyetlen népiparág. Szavam nem azt rejti, hogy vámokkal s több efféle nehezítések a vétel adóknak, kik olcsóbbnak látják még a terhek levonata után is onnan látni el magokat: hanem, hogy célirányosabb termesztéssel s józanabb számítással igyekezzünk visszanyerni elsőségünket, mi nekünk természetesen sokkal kedvezőbb ezen esetben.

Fájok tudniillik fenyő bőven van, más neműnek nagy szükében vannak. Marhalegelőjük dús, a gyergyói buta szarvasmarhák kövér pecsenyéje Bécsig fel ismeretes, de egy idő a marhakereskedés is – mi Erdélybe egyedül csalt be eddig néhány forintocskát – nagyon kezd csökkenni s Moldva- és Oláhföldnek engedni. Marhakereskedők gazdag hírben állanak. Apróbb kereskedési árukkal a helybeli főváros, Gyergyószentmiklós látja el, honnan a pénz nagyobb része ismét Moldvába foly. Apróbb marhákkal, főképp juhakkal szép keresetje van, de az ebből szabadon és tilos utakon termelt nyereségből is többnyire osztznak az oláh szomszédok.

„Azonban Gyergyót terméketlensége mellett is a természet mostohagyerekének csak azoknak a földturkáló szelleme mondhatja, kik csupán az anyaföld zsírjából akarnak élni, mint a csecsemő az édesanyai emlékről. Adott a természet Gyergyónak két vagyont, melyek jól használva, akármely termékeny földdel, akármely bányával felérnének, s e kettő: roppant havasai és Marosa. Havasainak csak füve és fája használtatik némi részben: pedig mennyi kincs rejtezik még bennök! Fűve használatáról, azaz a legeltetésről, s ami itt egyet tesz, marhake-

reskedéséről már emlékeztem. Ez úgy, amint ma áll, csak a kereskedők zsebét tömi, s a vagyonosoknak hajt be néhány forintot, a népen igen keveset segít.”

Vannak gyümölcsös- és virágoskertek is, de igen oly arányban, mint a virágházok. Mégis van köztök szenvedélyes kertész. Igen jó perceket töltök egy ily kertben. Az éppen ekkor (május 27.) virágzó gyümölcsfák, nagyon nyíló tulipánok és nárciusok, a jól rendezett (s Gyergyóban szólva) csinos kert – s miért hagyám utólrára? –, a minden értelemben szíves és fáin házi lány nekem Ámor úrfi tudtán kívül örökre enyhe emléküek lesznek.

Földje mostohaságával nevezetes ellentétben áll népessége s lakóinak annyi nyomasztó körülmények közt is jó élhetősök. A lelkek száma egész Gyergyóban 31 000-re tétetik. Falvaik havasokon innen szokatlan nagyságúak, sűrűek s tömöttek. Némelyikben négy-ötvezernél több a lelkek száma, kiknek nagyobb része semmit vagy ugyan keveset bír, mesterséget, kereskedést nem tud, hivatala nincs, zsoldot nem kap, mégis házot tart, s tisztességest. És mi bélyegők, csinost és tisztát – nem mint az oláhság. Magát és háznépét, mely székelynél nagyocská szokott lenni, étellel, ruhával ellátja, saját költségén katonáskodik (első székely gyalogezred), polgári és katonai rend közterheit hordozza, s hasznainak csak hírét hallja sat. Mi eddig lehetséges volt, s vármegyei embernek csaknem képtelen baromi munkájok által, de jobb számítás nélkül aligha így is soká lesz még lehető. Fő s csaknem egyetlen keresetjök a havasokból van. Főképp tutaj- és dészkából, mert a marhatenyésztés, bár divatos, inkább vagyonosabb egyesek zsebét tölti, mint népiparágának mondhatók. Roppant havasaik a közönségek által közre bíratnak, s azért míg némely részök oly szűzön állnak, mint a föld utolsó revolútiójakor előállottak; a hozzáférhetőbbek vademberi gondatlansággal elpusztítottat-

tak, s naponként kiméletlenül pusztítottak. Ezenkívül a havasok gondatlan tüztől két versen gyúltak meg: 1825-ben és 1834-ben, s egész nyáron égve ezrek kényerét emészték el.

„Nem lesz tán érdektelen néhány szó a gyergyói tutajozás ténylegéről. Mihelyt a Marost jég borítja, annak hátán egész faluk szánakkal nyomulnak a havasokra, nemcsak a férfiak, hanem feleségeik s néha igen is gyenge gyermekeik is; a kinézett fákat levágják, s levágások után újabban megvizsgálva, a jónak lelendőket kifaragják; többi részét veszni hagyják. A kifaragottakat szánon levoncolják a Maros partjára Alfaluhoz vagy azon alól, mert Alfaluig a Maros, csekélysege miatt nem tutajbíró. Ide gyűjtik a deszkákat is; s míg a tutaj megkészül, felkalangyolják, azután rárakják, a jégoldó tavasz első árával útnak indulandók. A világon legelső víznyergelő gép alig lehetett egyszerűbb, mint a tutaj, s ha hozzávesszük, hogy az evezők csupán az ínségtől vesznek révészeti leckét, nem lehet a horatiuszi »robur et aes triplex circum pectus«-nak* eszünkbe nem jutni.

A sanyarokról, mellyel a tutajkészítés jár, kényelemhez szokott embernek nincs fogalma, míg nem látja. Azonban azt legkevésbé számítja a roncsoló munkához és kevés pénzhez szokott székely. Ő azt hiszi, hogy ami nem készpénze ára, azt ingyen kapja. A nyerészkedők igen jól tudják használni tudatlanságokat, egyet nem értésöket, szegénységöket s az eladók nagy csődületét, minél a vevőké még nagyobb, de okosan el tudják titkolni. Sokan vesznek előre pénzt fel tutajra, s azután csaknem féláron kéntelenek adni.”

Eddig Aradig vitték, de az elég oktalanul, a kikötőért igen húzta (olykor egy-egy ezüstforintig is); Lippa önérdekét inkább értve, ingyen engedett; kikötött, s ma oda viszik, hol a jóságok s csinosságokról kiismerző székely hajók bár drágábbak, kapósabbak. Csakugyan a lippai nyerészkedőkre nem kis panasza lehet.

Malomfalvánál szoktak négynegyed tutajokot (tizenkét-tizenhárom szálokból állókot) egészszé foglalni.

Gyergyó népe vasszorgalma mellett is nemsokára kiköltözni lesz kénytelen, ha életmódján célszerű jobbításokat nem tesz. Nevezetesen ha rengetegeit használni mégsem tanulja meg. Egyik bélyege az új, azaz elszellemetlenült magyarnak, hogy sajátját használni nem tudja akkor sem, midőn idegenek naponként szemei előtt szedik annak gyümölcseit. Ez az eset e részben is.

Míg az ős székelység régi falvaiban élire verődve csaknem egymás hátán nyüzsög, s most megszapordva, többet költő s kevesebbet szerző korunkban is csak abból akar élni, mi csigaként élő őseit is szűken táplálgatá (hogy az idegen mesterembereket és kereskedőket egészen elhallgassam). Oláh telepek egész falukot alkotnak havasaink közt, s bár haszonbért kell fizetniök, sokképpen húzatnak-vonatnak, mint nem sajátjokra elég ipart fordítani sem akarnak, sem tudnak; általában a székelyeknél semmi tehetséggel előbb nem állanak, mégis vagyonosabbak s könnyebb életet élnek az elaprózott ősi birtokok pántikáin szükösön nyomorgó székelyeknél.

Egész utamban prédikáltam ezen eszméket mindennek, kit elől-utól találtam, mindnyájon jóváhagyták gondolatimot, de jóváhagyásuk értelme e volt: én okoson mondom, ki megfogadná is okoson tenné, de hogy magok valaha megfogadják, bajoson remélhető, kivéve legtovább egy-egy mohón nekirúgtatót.

Így Gyergyó nem kilenc faluból áll, mint földíróink még ma is a régi nyomán írják, hanem szaporodott a következő havasi, külön bíróságok alatt álló falukkal:

Várhegy: oláh falu, gróf Lázár család birtoka,

Maroslaka: oláh falu,

Bélbör: oláh falu Borszéktől északra, honnan egy keskeny szekérút is megyen Bélbörba. Savanyú vizét

némelyek a borszéki elibe, legalább mellé teszik, de útja bajos. A Bisztra vize innét ered, de Erdélyből kifoly, mint a több, e tájon eredő vizek is.

Alsó- és Felsőholló: még külön bírások nincs, de remélhetőleg nemsokára lesz. A Bisztra vize mellett mintegy harminc gazdából álló, oláh lakói marhatartásból s deszkavágásból élők. Határa egy szép völgy, mely ugyan elég kopár, mégis azt mondják: „művelés után terem”. Határán egy meredek oldalon a Bisztra mellett néhány ónbányák, kevés ezüstöt is tartók találhatnak. Elein bőven fizettek, kivált föld színére kiülve nagy darabokat kapott feltalálója, egy juhász, de belőbb nemigen találunk. Most csak két bányász dolgozik néha-néha, a kivágott kő négyszeg negyedéért 15 pengő forintot húzva. Mivelteti a csíkszentdomonkosi bányatulajdonos. Unitusok most építik önkéntes adakozásból templomukat.

Tölgyes: Csakugyan a Bisztra vize melletti oláh falu. Erről neveztetik a mintegy óranegyednyire fekvő *Vesztégént éret*, a Butna vizének Bisztricába szakadásánál. Ezen vám hajdan a *Biricske* nevű havasi tisztásban állott, de őfelsége a sasokot küljebb, bár most sem egészen az ország széléig tétetni parancsolta. Az így befoglalt helyek neveztetnek revindicaltaknak. A kormány ezt úgy tekintette, mint *Jure armorum* (dicső juss!) foglaltat (egy uralkodó maga békés népe földjén fegyverjoggal!), és azt a gyergyói katonaságnak ajándékozta a tartományiak (provincialisták) kirekesztésével.

Azt hittem, a törvénytelenység s önkény ennyiben egész martalékát kivette e nyomorú vadonyból, s havasaik közé temetett lakói a társas életnek hasznaival együtt igazságtalanságaitól is elszigetelvék – s menyire családoktam. Nagy drágán megvásárolják a regimenttől az engedelmet letelepedhetni a zordságba. Évenként haszonbért fizetnek, mely miután irtásaik-

kal haszonvehető lett, mindjárt-mindjárt fellebb emeltetik, s ha fizetni nem akarják, el kell hagyniok önteremtett telkeiket minden kárpótlás nélkül. Eljönnek majd a tisztok is, kik érettök semmit sem tettek, s mit a falusi bürokraták meghagytak, ők kívánták el vagy ajándékol, vagy kéntelenségből. Név szerént „költésgpénz” cím alatt évenként háromszor is csikor-tak egy gazdából 20–30 ezüstkrajcárt. Mindezt természetesen a közigazgatás pontosságáért. Több panaszait nem vehetem tisztán ki oláh nyelvbeni gyakorlatlanságom miatt; mert odajutottunk már, s nem más, mint öngyávaságunk miatt, hogy a Székelyföldön is, hol – s csak itt egész-egész Erdélyben – eddig magyar szóval megélheténk, már tolmácsra szorulunk.

Dicsekedve mondák, hogy ők az óbester jobbágyai, s hogy a katonák tavaly (1836) itt járván, azóta a haszonbéren kívül egyéb szolgálatra nem kényszerítettek, mint vadászni, halászni az óbester számára.

A tölgyesi hegyszoros mint a moldvai kereskedés legjobb útja egyik legjövedelmesb, tehát az országra legkárosabb. A berszányok (Molduvában teleltető bácsok) legtöbb dolgot adnak a tisztító legényeknek. Személyzete ezen vám- és harmincadhelynek: egy kontumác direktor, most Rediger nevű főnök, s hivatalában pontos ember, egy harmincados, egy ellenőr, két überreiter, hat kontras, két Reinigungsdiener. A regiment részéről havonként változó Pass- vagy Cordonkommendant tizennyolc legénnyel Gyergyóból. Ezeknek a kamara költségén – mégpedig nagy megcsalásával – épített kölakaik vannak. Van külön római katolikus papjok (kontumác káplán), fizetését veszi az úgynevezett contumacialis fundusból. A templom építése is ebből tölt ki öfelsége kegyelmességéből. A carentások is egészséges időkbén a templom ablaka alatt hallgathatnak misét, hogy lelkökből is kifüstö-

lődjék a pestis. Szép kegyelem, s nem kerül semmibe!

Tölgyes nevű falu is itt templomozván, a hívek száma: római katolikus 70 gazda, oláh 150 gazda (hát a hívőké hány?), közelebbről nevezetesen szaporodtak, mert Moldvából *Galgonya* felől három falu nem tűrhette tovább a nyomást, ideszaladt, s biztos helyre a nyomás ellen! S a major engedelmével megtelepedett elszórva a Kisbeszterce mentén, mely ered a *Magyari havasból*, s foly Moldvában Nagybeszterce folyóba, a Bisztricsorából eredőbe, s Brăilánál Galac mellett a Dunába szakadóba.

A hegyszorostól félórányira van a határszél, hová fegyveres legény kísérete mellett kísétálhatni. Egy dangószin fára szegzett kétfejű sasos tábla s mellette bocskorban, rongyos harisnyában, veres szegélyes condrában és szemébe görbedő ellenbőrű suta sapkában csoszogó elkénszeredett vitéz, kinek pestis vagy tatárfutás alig tenne több kárt, mint az itt hetekig saját, nem létező költségén örködés – mindaz, mit itt látsz. A moldvai részen örködő orosz készülletű „páncér”-ok figyelmet érdemlőbbek.

A hegyszoros környéke regényes. *Prészekáru, Hegyes, Csalhó, Czibles, Runk* vagy *Tölgyesköve, Komárnyik* nevű közel havasok s szirtok gyönyörködtetik az inkább termékeny, mint regényes vidékeinken lakót.

Békás: oláh falu. Az idéni árvizektől nagy károkat szenvedett. Része el is sodortatott.

Sédánpataka: oláh falu.

Vasláb: Gyergyó terében, de a kies hely kis emelkedése által tányerán kívül esik. A Csík felé menő derék töltött út mellett végső falu Gyergyóban. Tekerő partaktól ötnegyed óra. Gróf Lázárok jobbágyi. Elein ötvennyolc ház volt itt csak, most száznál is több van. Lakói oláhok. A falunak havasa nem lévén, igen nyomorú életet élnek. Erdőlhetést is nagy perrel nyertek.

A fenn érintett kilenc helységek ezek:

Gyergyószentmiklós: mezőváros. Gyergyó fő helye. Nem cifra, még nem is csinos, de pénzes városka. Piacát egy szélesecske utca teszi, kövezetlen, de fővenyes s így a többinél sárotlanabb. Utcái még elnevezve sincsenek a piacutcán kívül, mely Király utcának is nevezetik. Ezen több, eléggé ellátott és nem drága boltok vannak. Gyergyószentmiklós örmény szellemű kereskedőváros. Fő kereskedést a moldvai kurta szarvú marhákkal üznek. A gyergyói marhakereskedő örmények országszerte gazdagoknak tartatnak, nem kereskedők által. Lakói száma: 6250; római katolikusok 6158, református 92. Nagyobb részint székely huszárok és gyalogok elegy. Mindkettőjüknek kancelláriájok van itt. Számosok az örmények, kiknek itt (a helyhez képest) szép templomuk van. Gyergyószentmiklós egyik az erdélyi négy örmény katolika eklézsiák közt (melyekről Ebesfalvánál bővebben).

A székelyek temploma a kolozsvári piaci templom alakjára készültnek tetszik. Tornyára 1733., templomára 1756. s kőkerítésére 1786. van írva. Azon olvashatatlan írás, melyet Gálffi Mihály barátom megjegyzett, a napóra felett volt. Belőle én is csak ennyit szótárgolhaték ki: „Occasus docet...”* Van benne egy császári-királyi normális oskola két német tanítóval, havonként 10–10 pengő forint fizetésüekkel, kik írni, olvasni, számítani s kevés földírást tanítanak. A tant négy év alatt könnyen el lehetne végezni, de a közelebbi tanító egy pöffeszkedő, rendetlen, tudatlan s a tanításhoz értetlen lévén, nyolc-kilenc év alatt sem tudta némely tanítványival elvégezni. Ennek pontatlansága miatt a tanítványok száma e roppant népességű tanodátlan helyen csak hatvanöt. A katonafiakat ingyen tanítják, a nem katonáktól évenként két pengő forintot szoktak fizettetni, de ez csak visszaélés. Ezen oskola 1808-ban elégett volt.

Ezen oskolának is, mint igen sok közintézetnek, dicséretét leginkább csak szerénytelen homlokírásaik hirdetik, de alapításkori kegyes cél a kivitelnek nem felel meg. Mert nagy részint természet elleni alapokon intézetnek: az elevei szent célhoz más egyoldalúak s néha tisztátalanok is férnek. Óhajtanám általában, hogy a tiszteletet, melyet ily szent célú intézetek gerjesztenek bennünk, a szerénytelen homlokírás ne profanálja. Egy ily dicső intézet önmagát szókkal utolérhetlenül dicséri: a hízelgésben ellenben mindig több az alázó, mint emelő.

A terv meleg szobában készítettik, gyakorlati ismeretek helyett csak hivatalszobai kezeléseknek pedáns tudóitól, s az egész rajz drótbabai készséghez idomítatják. Az, kin a végrehajtás feneklik, a sok ellenőrök, felügyelők, szenátusok, igazgatók, patrónusok, protektorok és még Isten tudja, mik által – hatóságától – egészen kiverekszik. A hivatal elnyerhetésére az alkalmas volton kívül még sok cimerezett előítéletek szükségesek. Mindenekfelett pedig a kegyelem; a kötelesség-teljesítésnek egyetlen biztosítéka a kegyelemnek és fenytéknek szörszálon függő pallosa, mely sokképpen elhárítható, mely egyébaránt is végére mehetlen, s a vak történeten kívül legtöbbet függ a szeszélytől. Ingerül külfény és pénz vétetik, s általok a hiúság és anyagi érdekek rabjai, a legtehetségtelenebb s haszontalanabb férgek szoktak vonatni, kik eszközül ajánlkozó önlealacsonítások által jól tudnak nyerni sat. sat.

Ezenkívül van a városban téli oskolák minden vallás részéről. Az örmények külön tanítót is tartanak, s így azon nemzet is, melyről születés-kórságos magyarink anélkül emlékezni, hogy cigány ne jusson eszökbe, szólni nem tudnak, megelőzi a magyarokat és székeleyeket nevelésről gondoskodásban.

Gyergyószentmiklóstól kétórányira közelebből nyitottak ezüstabányát. Szerencsét hozzá!

Alfalu: Gyergyószentmiklóstól félóra északnyugotra a haragos Békény vize két partjain. Lakói száma: 4813 lélek (római katolikus 3913, unitus 900). Temploma 1213-beli építmény, de helyébe új építettett; tornya még a régi. Téli oskolájában százötven-százhatvan fiú, ötven leány taníttatik évenként a kántor által, felügyelete alatt a harangozónak! Ezen megye feje a csiki esperességnek, melyhez tizenegy megyék tartoznak. Az esperes évenként kétszer tartozik megyéit megvizsgálni. A megyei jegyzőkönyv régi időkig terjedt, de mintegy harminchat év előtt a megyeházzal együtt elégett.

Szárhegy: Alfalutól egy óra északra, *Güdüc pataka* mellett. Lakói 4000-et meghaladják, van két temploma: egyik a megyéé, másik a Ferenc-szerzeteseké – emeletes kolostorral, épült 1707-ben. Szép helyt fekszik egy kápolnácska búcsújárásokra, melyek Gyergyóban és Csikban minden faluban évenként nagy vesztegetéssel (s innen származó sok botránkoztatással tartatnak), s a sátoros innepeknél buzgóbban megületnek. Szűk időkben a nép finaciális szorultságán semmi hamarább nem segítne, mint ezeknek a szükség tartásig eltöltása, de bajosabban kivihető is alig lenne.

A falu felett messzire látszó helyt van egy kastélyrom, melyet Lázár István csiki főkirálybíró számára Gyergyó-, Csik-, és Kászsónszékek homlokán ily gót irat olvasható: „Christus Maria ao Dni 15 »0« 31”.* Jegyzetemben az utolsó szám: egy, kitörlődvén, nem vagyok bizonyos, ha oda egyes vagy más szám kell. Valaki a helyt látók közül tán kipótolja. A középbeni »0« kérdésen kívül csak ciráda, nem pedig jelentő szám. A kastély elégett 1707-beli tatár futáskor, helyét bírja ma gróf Lázár Zsigmondné. A gróf Lázárok

sírboltjában egy ifjú holtteste (mondják) sok idő óta nemcsak rothadatlan, de kőkeménységű.

Ditró: Szárhegytől egy óra. 4000-nyi lakói. Határán Szárhegy felől az országos töltött úttól néhány lépésnyire látható egy háromnegyed ölnyi, magas, begyepesült halom, neve maiglan *Tatárhalom*. Beszélik egy régi ének után, melyet *Gyergyó romlásá*-ról írt, mint e versek kezdőbetűi mondják, Csáki Mihály, hogy 1707-ik év decembere utólja felé (25-én) Both András királybíróágában valami gyülevész rácok s oláhok Moldovából berontván, sok pusztítás után lekonzoltattak harmincezren a gyergyóiak által, s ide és a ditrói határon még látszó két halmok alá temetettek. Én ezen éneket (eleget kerestem) meg nem találhattam.

Szárhegy és Ditró közös havasaiban rejtezik Gyergyó legfigyelmet érdemlőbb nevezetessége, *Borszék*, az erdélyi savanyú vizek fejedelme, Ditrótól négy órára. Ismeretes volt ennek vize legrégebb üdőkben a havasok lakóinak s főképp juhászoknak, mert vizére nyájak messzéről nagy mohhal szaladtak. Ezek becsét nem ismerve, felfödözetlen maradt 1773-ig, midőn báró Bánffy Dénes, Erdély egykor istenlett (de egy század negyedénél hamarább kiismert) kormányzójának apja itt vadásztában megszomjazván, egy plájás (havasi vadász) által e forráshoz vezetettet. Azonnal messzére kiható híret Zimmerhausen Antal tanácsos Bécsben meghallván, mind közjó iránti buzgalomból, mind tőpénzesi számításból lejött. A körülményeket megvizsgálta, s a helyet haszonbérbe kivette Szárhegy és Ditró közönségétől. Ő tett első, s lehetne mondani, eddigelé utolsó industriát körötte. Járatlan utainak jobb helyet nézett ki, s az akkori ezredes báró Novák és lökirálybíró felszólítására jó utat csináltattak (1837-ben). A kúttól negyedóránnyira cserépcsürt állított, mihez megkívántatókkal a tájék bővölködik; többnyire cilindereket készít, s helyt el is adja; a kutakot für-

désre kikészítette sat. De haszonbére ideje csak nyolc év volt, s midőn investált költsége s fáradságai már kamatoznának, kitelt, s a következő évekre egy Schuster nevű szász vette ki – mint mondják – nevezetes ki-
játszásával. Ez okon perbe idézé, s amiye még maradt, itt veszté el. A két közönség (hogy még hálát se követelhessen) jutalmul megajándékozák azon telekkel, hol házát s kertét építette volt. Ennyi bukások után sem szűnt meg Borszéknek élni. Tőle származott azon gondolat is, hogy a borszéki víz hírét csökkentő családok kikerülésére ne a borvízárusok töltsék üvegöket, hanem a tulajdonosok megbízottjai. S a vevők minden tisztán kimosott, idejében töltött s befojtott, ismeretes pecséttel jegyzett üveg vízért fizessenek egy krajcárt pengőben, s az ebből bejövendő öszveg fordíttassék a kúthoz szükséges költségekre, főleg utak jó karbantartására. A vevőknek ebben károk nem lett volna, mert míg üvegeiket töltik, marháikra többet kell költeniök, s ezen mód szerént az ott eltörő üvegeket is a csúrnél fél áraban becserélék. S ha szinte annyival drágább lenne is a borvíz, a közönség azt örömetst fizetné bizonyos jóságú vízért. E terv mindjárt kezdetével nagy ellenszegülésre talált. A gubernium – s mi köze annak a más tulajdonához? – azon törvényes ürügy alatt, mert a magyar mindenért a törvény palástja alá búvik, s ott mindég kap redőt, hogy Székelyföldön semmi vámnak helye nincs (?), a krajcárok szedését megtiltotta.

Ez kancellár gróf Lázár László közbenjárására történt. Azonban a tisztelt kancellár nemsokára maga parancsolt maga számára minden üvegtől egy garast vétetni, és azt mint kereskedési ügyekben nem kancellár röviden elzsebeltetni, nem pedig az azt fizető közönség hasznára fordítani vagy előtte bármiképp számolni, nehogy huzavonának mondassék. Ez is természetesen nemsoká félben szakadt. S ma már ki-ki ingyen

használhatja, mit az Isten is ingyen adott, de az emberek költségesen tettek használhatóvá. Ingyen vallhat kárt a rossz utakon, ingyen nélkülözi a mívelt országi fürdők kényelmeit s kéjeit, ingyen tikkadoz, és port nyeldes szép időben, sárban úszik, vagy otthon kuttog esőben, ingyen gáncsolhatja a tulajdonosokat, hogy a természetől oly regényesen kikészített helyért magok oly keveset tettek ingyen.

Múlt évben (1836) az ivókút elromlott volt. Egy mennykő belesújtván, sziklaalapját szétzúzta, s ezáltal részint vize más útra szivárgott, részint idegen ér szivárgott bele. A gubernium ismét kiterjeszté rá atyai gondját. Kétségen kívül beleelegyedése jogtalanságát, rendszabályai bölcsességével hozta helyre (?). Megparancsolta, hogy a kutat szorgosan megvizsgáltassék, s ennek követelményje felelet terhe alatt sietőleg terjesztessék fel egy terv mellett: mint kellessék kővel kirakni, miszerént ő másfelé s feléje más ne folyjon. A tulajdonos közönség azonnal bizottságot rendeltek evégre, s az munkálatát sürgetőleg felküldötte. Mindez történt októberben, s a rákövetkezett év márciusában főkormánytanács új parancsot küldött további rendelésig semmit nem mozdulni. De ekkor a két közönség már rég megcsinálta volt. Folyó évben (1837) a vízár újra megrontotta, de a közönség még felsőbb helyen kegyelmesen megtudhatták volna, megcsinálta.

Borszéknek több forrásai vannak, melyeknek legcsekélybire egész német helységeket boldoggá tenne. Legnevezetesebb az ivókút, mely tiszta, kellemes, hideg, csípős ízű, átható szeszű, nem terhel, vizeletedényeire behat, étvágyot ad, hajt, a test nedveit egyesíti – és a lobogó, erősítő, hideg fürdő hidegségét szokatlanok egy óránegyeden túl kiállani nem tudják. A kimenetkori nagy hidegség után a test zsibbadozást s kifejlő meleget érez. Ez leghidegebb érces víz Erdélyben. Al-

kotórészeik eléggé ismeretesek, s ha nem lennének is, én megismertetni, főképp most szeretleni nem tudnám.

Az ivókúton felyül van gróf Lázár Lászlónak egy hústartó és fördőrekesze, mely a derék forrásnak sokat ártott.

Borszék nyári hónapokban erősen látogattatik honiaktól és külföldiektől, főképp moldvaiaktól – ámbár ezek mostanság inkább megelégesznek az utak s más alkalmatlanságok miatt hazai csekélyebb fördőkkel. Eladás végett pedig kora tavasztól őszig szakadatlan hordják annyira, hogy két bőv csorgóin alig vész egy-egy csepp el. Mint írják, egész Ámérikáig kiviszik.

Vendégek elfogadására Erdély számtalan derék fördői annyira sincs egy is elkészítve, mint ez, bár ez is más országokéihoz képest csak ketrecekét mutathat. Építményei minden egészre nézet nélkül öszvevissza szórják, nemritkán egymás kinézései ellenébe, s mindenben inkább van közvetlen csekély haszonra, mint kényelemre, izlésre s közérdekre ügyelve. Van két vendéglő – inkább fogadó –, a közel faluk is szoktak konyhára valókat hozni jó áron. Mindazáltal tanácsos hazulról jól felkészülve menni.

Van egy kis római katolikus fatemplom is ily homlokirattal: „Haec Domus Domini pie aedificata H. B. Mariae V. et Ioannis Nep. 1777.”* Az ajtófára kétfelől: „Minden pap egy misét mond, más egy olvasót az itt megholtakért 1779.” Ne hagyjuk említetlen az oszlopot is. Nem mintha rá érdemes volna, hanem hogy mások emlegetését méltathassuk. Ez egy ügyetlenül négyszögre faragott s megbötűzött embernyi magos fa, melynél csekélyebbet a havasban keresni kellene. Négy lapjaira egy dálnok – nemigen lángérűbb annál, ki Borszéket 100 váltó forintért megénekelte (*Aglája* 3. kötet) – következő verseket faragá:

1. – *Az áldott magyar föld
vég vadon határa,
új életet forr ki
fiai számára.*
2. – *Misce joco facili repetitos nectaris haustus
Langvidus adveneras recreatus, amice, redibis.**
3. – *beCses VÍz tItkos IstenI erőDnek
háLáVaL eMeL.tek az VjVLt betegek (1824)*
4. – *Tribut de reconnaissance au bien reçu de cette eau
salutaire.**

Gyergyóremete Ditrótól félóra délre. Az itt már jól tuta-
tazozható Maros partján Gyergyó legszebb fekvésű fa-
luj. Határán szép kövéváltak találtak.

Csomafalva a Maros bal partján Alfalutól félóra dél-
nyugotra. A falubeli kutak vize annyira savanyú vizes,
hogy édesvizet a Marosról kell hozni. Általában Gyer-
gyóban csaknem mindenik faluban van borvíz.

Újfalva ettől délkeletre félóra.

Kilyénfalva mellette. A gyergyói falvakhoz képest
kis falu.

Tekerőpatak Szentmiklóstól háromnegyed óra dél-
keletre. Ezen faluk jó, csak néhol oktalan görbedező
töltött utakkal öszvekötvék. Úgy tartják, hogyha tör-
vényhatóságuk kettős (polgári és katonai) nem lenne,
utaik s más közdolgaik még jobb karban állának.
Meglehet, ámbár még eddig kettős törvényhatósággal
nem veszkődő vidékeink nem adtak erre gyakorlatilag
példát. Maga Gyergyóban is sem a közjóért szóval
buzgólkodóbb tartományiak (provincialisták), sem a
más rovására pontosabb katonák kevés példáját adtak
az egymástól nem függő dolgokban.

A faluk közönségesen oly stílusúak, mint minden
székely faluk tudton kívül. Az egész faluk osztályában,
úgy mint utcákéban és egyes házokéban, semmi rend
és közsabály. Fő szellemök a rejtezkedés. A legfélen-

fekvőbb helyeknek legfélelenfekvőbb zugait választvák. Innen a székely faluknak sok s mind rossz – néha hihetetlen rossz – utai vannak. Megvert Isten, ha valakit egy nagyocska ismeretlen székely faluban föl kell keresned, pedig a legőszintébb s szívesebb utasításokat veszed. A házak nem az utcára építvék, hanem erős korlátokon belől az udvarra, néha egészen eldugva. Ott is a fő ablakok nem utcára néznek, s még azok is kicsidek, sötétek, nagyobbára lantornások, az üvegek is gondosan elrostélyozottak. Ezen búkálást különböző korokban különböző okok szükségessítették: legrégebb a keleti nőraboskodtatás, utóbb a villongós idők, újabban a tolvajságok, legújában tán, hogy háza körben bizodalmason ejtett szovainkot leselkedő árulkodóktól valamennyire biztosíthassuk.

A székely stílus ízletesebb, avagy a szász? A szászban több tekintet van az egész díszére, a székelyben a tulajdonos saját ízletére; a szász társasabb, a székely magánosabb; mindkettő szabadságot lehel, de a szász egyesülésben, a székely elvonulásban; a szászban több a kül-, a székelyben a belcsín; a szász frankosabb, a székely angolosb ízletű; a szász egy főutcáját jó állapotban tartja, a székely gyakrabban rossz fekvésű számtalan utcáira s szorosaira keves gondot fordít. S mire a tovább tolhatlan szükség kénszeríti is, kevés jövendőre számítással teszi: például kóréval, ággal, gazzal, néhol ganéval is kifoltozza... Hasonlatba sem teszem a magyar, vagyis – mert ez nincs – az oláh lakta vármegyei faluk stílusát. Ezeket szegénység, szenny, bűdösség, tunyaság, elkénszeredettség, szóval a szolgaság nyomorjai bélyegzik.

Ki Gyergyó népét azon selejtesekben ítélné, kik tutajokon gabnavenni köztünk bolyganak, nagyon egyoldalú lenne. Van köztök is góbé – tán számosabban, mint nálunk –, de vannak testre és lélekre ügyesek is, szinte számosabban, mint nálunk.

A katonaság minden törvényellenes- és embertelensége mellett művelésükre sokat tett. Testben a fegyverviselő székely nép közt legszálasbak a háromszéki, legtörpébbek a gyergyóiak, főképp Szentmiklóson s Tekerőpatakon. A csíki- és kászoniak mintegy középszerűek.

Erkölcseik romlottságára nézve is ily arányban állnak: Háromszékben sok a gyilkos, égető, tolvaj; Csíkban kevesebb a gyilkos; Gyergyóban gyilkos és égető ritka. Itt régen általában kevés gonosztevő volt, mostanság népesedni kezdettek a fogházok. Okául némelyek az alkirálybíró lágységát tulajdonítják. Én őt (Baló József) csak becsületes, szelíd, igazságos s törvényes hatáskörét túl nem hágó embernek találtam. Nem sok tiszt dicsekedhetik jelennen egész országban alattvalói oly szeretetével s tiszteletével, mint ő. Útlevelekért, commissiókért s egyéb oly apró expeditiókért e huzavonás országban tizenegy éves királybíróvága alatt nem vett el semmit. Tehát nem benne a hiba, hanem rendszerünkben, mely szerént emberi érzelem szigorú hivatalfolytatással öszveférhetlen.

A székely törvény (Tripartitum III. 3.) szerint mind nemes, csakugyan születés és vagyon csinál közöttök a mindennapi életben különbséget. Ez utóbbi értelemben vett nemessége (Primor) Gyergyónak nagyon kevés, úgymint *Szentmiklóson* Dér Félix, *Alfaluban* László, Mikó, Györffi család, *Újfaluban* Végh Andráss, *Csomafalván* Baló József, *Remetecsörgön* kapitány Bernáth Imre és Antal.

Az arisztokrácia fénye egész Erdélyben nagyon kezdett drágulni, s soholt inkább, mint Gyergyóban, mert az erdélyi nemességnek elég oktanul egyik megkívántatósága a nem dolgozás – itt pedig dolog nélkül bajoson élni, annál inkább fényleni. Mivel jövedelmező, nagy jószágok nincsenek, zsíros hivatal kevés, s azok is – bár évenkénti választást rendel a tör-

vény (Compilata Constitutio III. 42. sat.) – örökösül-
ni szoktak. Annál felesőbbek a katonáskodó székelyek
(primipilusok és pixidarius, egy névvel közönségesen
szabad székelyek. Ó, de micsoda szabadság ez az
övék?). Ezek is nagyon kezdetek szegényedni. Nem
csak azon általános okból, mert a székely nagyon sza-
pora, s kenyerét nem tudja arányosan szaporítani, ha
nem különösön azon – Erdélyben minden katonásko-
dó hazafiakkal – közös okból, mert katonáskodni min-
den fő szerént tartozik önköltségén. Ezen költségek
pedig nemcsak személyesek, hanem vagyoniak is, pél-
dául fegyver, öltözet, ló, élelem sat., és így azon va-
gyonból, melyből régen csak egy személyt kellett kiál-
lítani s tartani, ma, teszem, húszat s még többet is kell
Ez természetesen a nemzet banqueroute-ját szülendő,
mi nincs már messze.

Idegen nemzet köztök (a kilenc falukban) nincs, aki
volt is, megszékelyesedett. Öltözetök székelyes: a ve-
res szegélyes, fekete zeke s nagy, fekete nyakravaló sa-
játos. Mindnyájon római és egyesült katolikusok
A katolicizmusnak mind buzgóságokra, mind más fe-
lekezetek nem léteire nézve legtisztább fészke Erdély-
ben Gyergyó és Csík. Ezért közönségesen vakbuzgók-
nak (bigott) tartatnak. Én ezt nem találtam oly mérték-
felettinek. Nevesen papjaik közt sok ügyes van, mivel
ide e jövedelmes megyékbe a jobb egyének (individu-
umok) szoktak rendeltetni, s azután is van módjok az
életben.

A rontva építő míveltség nagy havasaikon kevésse-
hatolhat keresztül, azért itt még alkalmasint nyerek a
székely nemzet erényei és hibái: természetesség, oly-
kor faragatlanságig; nyíltság sok gondolatlansággal;
egyszerűség, mely együgyűséggel határos; szívesség
önkárával is; vendégszeretet néha unalom ellen is; ko-
moltság kedvvel s sok léhasággal páruva; ámolygás,
de kötelessége pontos teljesítése; szószaporítás jóézés

jeléül, azonban példabeszéde: sok beszéd szegénység; szenvedélyes munkásság számítás nélkül; közdolgokkal a kivívás után keveset törődés; őseihez ragaszkodás, szabadságszomj; rövidségével is erő s elszántság, minek vitézség csak alága; szájahültség és véres szájság sat.

Politikai tekintetben Gyergyó a közdolgokban Csíkszékhez tartozik. Közgyűléseket s derékszékezt Csíksomlyón tart együtt, de alszékeit külön tartja Szentmiklóson. Kebelbeli dolgai igazítására van egy alkirálybírája 200 pengő forint fizetéssel; egy jegyzője 130 pengő forint fizetéssel; hat aktuális (fizetéses) székbírája 100–100 pengő forint fizetéssel, egy szolgabírája. Király pénztáriakban Felcsíkkal van egyesítve. Vannak hajdúi, rabjait maga keblében tartja, de tömlöce elpusztult.

József császár Erdélyben utaztakor Gyergyóról azt mondá: „Jól használva egy virágzó kis hercegség lehetne.” Az ő sasszeme azonnal fellelte a Gyergyó s egész Erdély virágozhatásának csatornáját, a Marost, ezért tutajon is akart Gyergyóból kimenni.

Sokat beszéltek felőle nékem mint utazónak, de a törtéteknek csak anekdotai oldalát fogva fel, például: hogy míg kísérete az Alfalu felé ok nélkül tekeredő töltött úton került, ő magába belovagolt egyenest Csomafalvára a mostani alkirálybíró házához. S mennyire meglepte az ünnepélyes fogadáshoz készült sokaságot, hogy egy székely tőle azt kérdé: „Hát az öreg édesanyját hol hagyta?” sat. A Józsefeknek nincs koruk, s a koroknak nincs Józsefök.

E hosszas ismertetés után kezdjünk ismét gyalogolni. Május 25-én estvére mentem a József császár útján *Csomafalvára*, hol a szintoly jó fejű, mint -szívű Baló Józseffel magom egészen jól találtam volna, ha (mint mondják) szép leányi ne legyenek. De mivel voltak, s mégsem voltak – nem lévén otthon –, valami űrt érez-

tem. 26-án az esőzés miatt csak Alfalugig mentem László Sándor úrékhoz, kiknél ajánlólevélre sem lesz vala szükségem. 27-én estve a borszéki havasokban szalonkáztam. A mi vidékeinken a szalonkák a fák ki-rügyezése után (ápril elején) nem szoktak láttatni.

28-án részint Borszék vizsgálatával, részint Zimmerhausen úréknál töltöttem. Valóban érdekes kör: egy férfi, kinek annyi fáradozásai jutalma, ágyba szeg-ző köszvény; egy bécsi szellemű nő, ki legkéjőlelőbb korában a nagyvárosi életét fenyegek társaságával váltá fel; s három leányok, kik egyfelől az élet, visszaemlé-kezet lángecsete festette képek közt, másfelől a rezig-náció hideg vigasztalási közt nőve fel; a hathéti alkal-matlanságig zajos, azontúl rideg vadonyban kéntele-nek ifjú napjaikat leapácáskodni.

29-én a fenn dicsért szép völgyben *Holló* és *Tölgyes* felé a kiáradt Kis-Bisztra mentén a fűrészmalomhoz úszkáló tönköken tutajoztam többet, mint mentem a vámhoz. Hollóban egy ember hallván, hogy ismereteim gyarapításáért utazom, nagyon nevette, hogy én Hollóban akarom ismereteimet gyarapítani.

– Ha ezen falu (Holló) lennék – felelém –, úgy aligha ide jöttem volna (felette elröpültem volna)!

Ez nap délután vizsgáltam a vámi s veszteglőintéze-tek: e hivatalos fosztásokat s a szegény carentasokat, kik csak azért, mert nem szökve jöttek az országba – holott ezer útjuk volt rá –, most csak tíz napokig elcsu-kaznak, s ha e börtönnél undokabb lyukakban mind el nem férnek, a szabad ég alatt az idéni veszélyes zivata-roknak kitétetnek. Hogyha ide egészségesen jöttek, ne úgy menjenek el.

Ó, kormány! Ó, népek!

E borongós gondolatimot enyhíté egy magánál na-gyobb érdekű eset. Egyik tisztító szolgál (Reinigungs-diener) útlevelem olvasása utáni tudaklásira engem azon ház fiának ismert, hol néki mintegy nyolc év előtt

ottjártában egy sarkolatka kenyeret szíveskedtek adni. Most ráemlékezve e csekélységre, hozzám kitelhető szívességgel volt. A tálentumos, de szerencsétlen embernek visszas házánál rossz, de tanuságos estvém telt. Ő nekem nemességét akará fitogtatni, királyi adományleveleit keresé – de azokat felesége beitta volt a korcsmán.

30-án az öt órát tartó Tatárhágón keresztül értem Gyergyószentmiklóstra. A zordság szépségein nem engedte regénykednem az egész nap szakadó eső. E havasi nagy cseppek szintúgy jót ütnek, mégis ez még csekélység lesz vala, hanem a Tatárhágóból eredő s a vámon alól Kis-Besztercébe szakadó Butna vize megáradván hidait elhordotta, bár vidékeinken szokatlan pontossággal töstént emberek rendeltettek az utak és hidak igazítására, én csak életveszély közt utazhatám keresztül. Kalapomot is elragadta az ár, s még szerencsémnek tartám, hogy egy ezüsthúszassal kaphattam egy újkorában tíz garast érő, rongyos kalapot, mely fülem tövéig s orrom hegyéig besuvadt fejembe, s hogy lekajlódva egész ábrázatomot el ne fődje, csupán oldalzsínórai tartóztaták.

Gyergyószentmiklóson egy részeg assessor el akart fogatni, azzal menté magát, hogy cirkuláris parancsuk járt Wesselényit, ahol kapják, megfogni. Ennél sem hízelgőbb, sem bosszantóbb complimentet még nem kaptam. Egyébaránt ez csak – mint mondám – egy részeg assessor volt, mert Gyergyó népe, mint egész Erdélyé, s főképp a székelység, Wesselényit imádják.

30-án Gyergyószentmiklóson múltam a helybeli plébános (Boros Imre) temetéséért. Ez a megyének harminc év óta nem lévő sírboltját kinyitatta azon kijelentett óhajtással: bár ő szállna bele első! Óhajtása teljesült. A bontás közben meghült, s mivel a gyergyószentmiklósi gyógytár ajtaja bölcs intését – „Deum tentant, qui sine medica mentis senari volunt”* – nem

fogadta meg, nyolcadnapra meghalt. A vonzalomra, melyet ilyen halála gerjeszt, érdemtelen. Gazdagságát (mely csakugyan lelkével együtt eltűnt, nem híren kívül testvérgazdasszonyának) hívei zsírján szerezte. A kolera alatt sem temetett el senkit díj nélkül.

A fényes szertartásoknál inkább érdekelt, csaknem egész vidék nemeseit, papjait és népét itt együtt láthatom. Ebéden a néhai torán voltam, s ezen úri gyülekezet, alfalusi plébános s esperes Rácz István úr jóvallatára bennem az utazót asztalfőre ültetéssel becsülé meg. Ez – anélkül, hogy belőle személykémnek legkisebb érdemet követelnék – a nyájas öregtől említést érdemlő ügyesség volt.

Június 1-sőjén szende emlékek közt indulék ki a szíves Gyergyóból, s Tekerő patakon, Vaslábon keresztül érkeztem ötórai utazásra Csíkba.

*Csík**

Csíkszék számlál Gyergyóval s Kászonnal együtt 94 000 lelket, mind buzgó katolikus. Maga Csík áll két szép kerek térből, s természetes fekvése szerint Fel-, és Alcsíkra oszlik. „Gyergyótól délre, Erdélynek északkeleti végszélén. Határai nyugotészakról Gyergyó, északkeletről Moldova, délről Kászoniúszék, nyugotról Bardócfiúszék és Udvarhely anyaszék. Északkeleti részét Moldovától több öszveköttöt ágakra oszló, de láncoltatban megszakadatlan havasláncok szakasztják el, folytatásai a kárpáti hegyláncnak. A nyugotoldali hegyláncot következő havasok teszik: Bodorvizteteje, Úrhegy, Széphavas, Pogányhavas, Tatrosfej, Hosszúhavas, Péterhavas, Szőlőhegyes, Kostelek sat. Ezek külön ágainak megint saját neveik vannak, melyeket előszámlálni sem épületes, sem élvezetes. Gyergyótól a Székasszó és Tarhavas nevű havasok déli ágai választják el; Ká-